

Feltárás az aquincumi katonaváros nyugati temetőjében

(Budapest, III. ker., Bécsi út 64., Hrsz.: 14740/1)

2005. május 4. és július 6. között a Storcz és Társa Kft. megbízásából megelőző feltárást folytattunk a Bécsi út 64. számú telken, egy épülő társasház tervezett helyén. A beépítendő 400 négyzetméter területből az újkori objektumok (pince, kút) bolygatásai és a Bécsi út irányában meghagyott biztonsági sáv lefedése miatt körülbelül 300 négyzetméternyi területet tudtunk feltárni. Ezt részben tovább csökkentette az ásatási terület keleti harmadában jelentkező talajvíz, ahol egy körülbelül 50 négyzetméternyi területen az alsóbb rétegeket csak részlegesen tudtuk megkutatni. (1. kép)

A Bécsi út nyugati oldalát szegélyező lankás domboldalon húzódó lelőhely közvetlenül kapcsolódik a tőle délre lévő, már korábban megásott Bécsi út 62. (HABLE 2001, 21–29) és 60. (BERTIN 1996, 40–42) számú telkekhez. Ebből kifolyólag, továbbá az elmúlt másfél évtizedben a Bécsi út, Kolosy tér és Nagyszombat utca közötti szakaszán feltárt környékbeli lelőhelyek ásatási eredményei (HABLE 2002, 268–271) alapján bizton számíthattunk arra, hogy a katonaváros nyugati temetőjének újabb részlete kerül majd napvilágra. Az említett korábbi ásatások nagy segítséget jelentettek a feltárt jelenségek értelmezésében is.

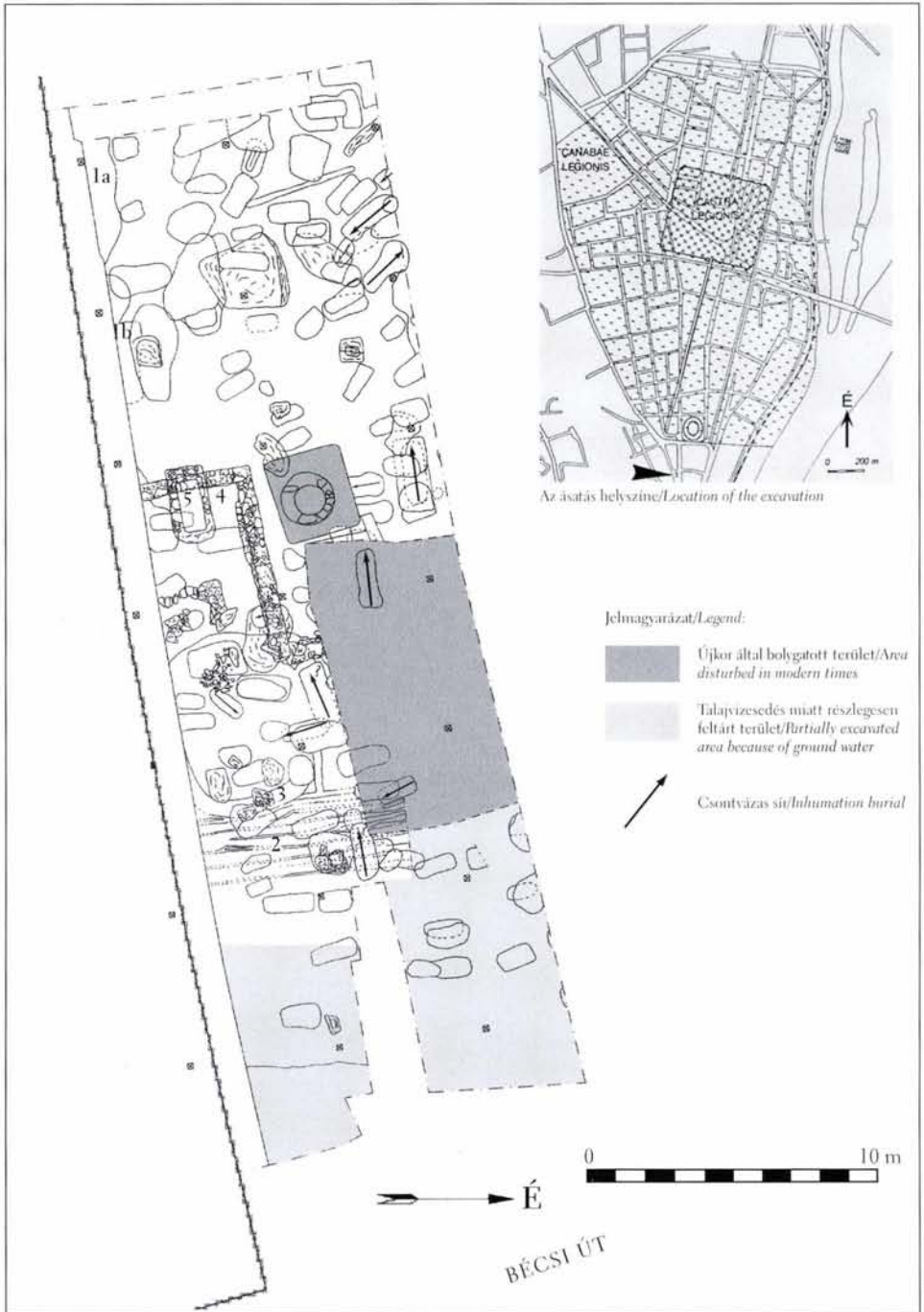
Az egykori, többszörösen tagolt, teraszos kialakítású terepfelszín (HABLE

Excavation in the western cemetery of the Aquincum Military Town

(Budapest III, 64 Bécsi Road, Lrn: 14740/1)

Excavations preceding the construction of a block of flats were conducted on lot 64 Bécsi Road. It was commissioned by Storcz és Társa Kft. (Storcz and Associates Ltd) between May 4 and July 6, 2005. Out of the 400 square metres that the house would occupy, a surface of 300 square metres could be investigated because of disturbances caused by modern features (a cellar and a well), and the security zone left covered along Bécsi Road. This surface was further reduced by ground water, which appeared in the eastern third of the excavation territory. Here the lower layers could only partly be observed on a surface of 50 square metres. (Fig. 1)

The site is situated on a mild slope on the western side of Bécsi Road. The neighbouring lots to the south at 62 (HABLE 2001, 21–29) and 60 Bécsi Road (BERTIN 1996, 40–42) had already been investigated. In the light of the data from the above territories and the excavation results from the site unearthed on Bécsi Road between Kolosy Square and Nagyszombat Street over the last one and a half decades (HABLE 2002, 268–271), we expected to find new details from the western cemetery of the Military Town. The above excavations have helped us interpret the unearthed phenomena as well.

1. kép: Az ásás összesítő alaprajza
 Fig. 1: Summary map of the excavations

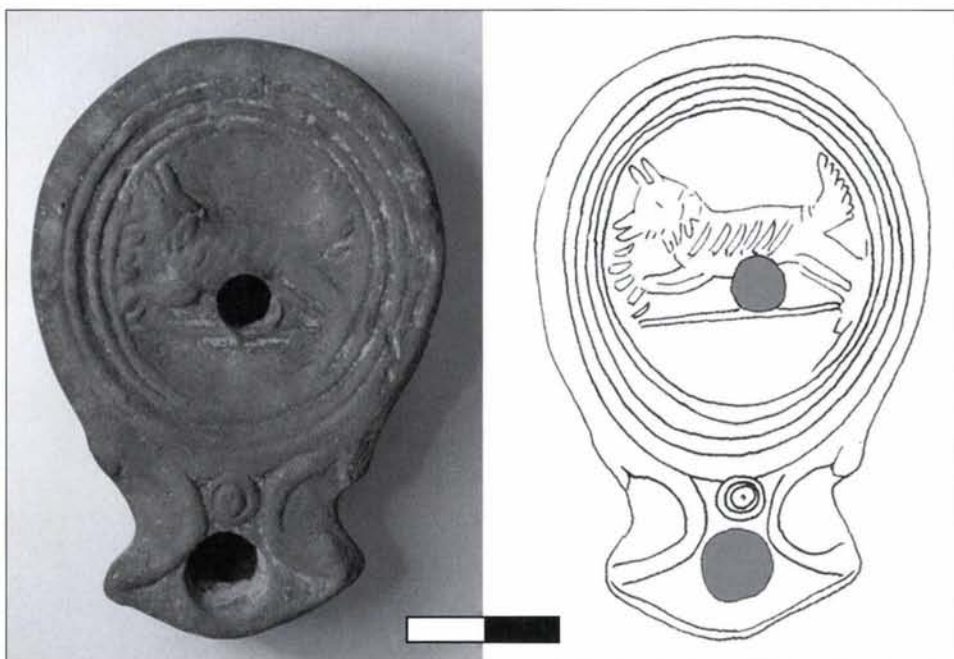
2001, 21–23) itt is érzékelhető volt. Az előző feltárásokhoz hasonlóan a legkorábbi periódust azok az 1. század végére datálható (BERTIN 1996, BERTIN 1999, 32–33, 40; HABLE 2001, 23) nagyobb gödör (esetleg gödörház?) és kenyérsütő kemence részletei képviselik, (1. kép 1a, 1b) melyek a terület nyugati részén, a felsőbb, teraszos szinten jelentek meg. Ezen objektumok nagy valószínűséggel még a temető korszakát megelőző időszak rövid időtartamú, kis, bokorszerű telepek maradványai. Az itt meglévő objektumok megmaradási esélyeit és értelmezésük lehetőségeit általában csökkenti az a tény, hogy a Bécsi út menti lankák felsőbb részei nagyobb mértékben voltak kitéve a későbbi korok (ideértve már a római kori temetkezéseket is) bolygatásainak, illetve az erózióknak. Jól mutatja ezt az is, hogy míg ezeken a felső részeken az újkori feltöltés gépi elbontása után a meglehetősen vékony (20–25 centiméter), homogén, leletszegény „fedőréteg” alatt sok esetben már a sárga altalajban jelentek meg az objektumok foltjai (vagy kedvezőbb esetben egy néhány centiméter vastag, sírok közti kultúrréteget sikerült megfigyelni), addig keletebbre haladva, a terület esésével, a vastagodó római kori rétegeket nagyobb számban tudtuk regisztrálni. A sírok közti rétegekből számos szórvány jellegű lelet került elő, melyek többnyire nyilvánvalóan a magasabban fekvő részekről mosódtak le. Egy-egy nagyobb esőzés alkalmával akár nagyobb rétegszakaszok is lecsúszhattak. Ez magyarázattal szolgálna a keleti részen több esetben felbukkanó, nagyobb kiterjedésű, 2–3 méternyi patisos-agyagos-hamús leneszerű képződmények jelenlétére is.

Visszatérve a terület korai időszakához, nagy valószínűséggel már ekkor haszná-

2. kép: Festett sírkő töredéke (Kr. u. 2. század első fele)
Fig. 2: Fragment of a painted gravestone (first half of AD 2nd century)

The multiply segmented terraced surface (HABLE 2001, 21–23) could be observed here as well. Similarly to what was found at former excavations, a large pit (perhaps a pit house?) and fragments from a baker's oven (Fig. 1.a, 1b) dating to the end of the AD 1st century (BERTIN 1996, BERTIN 1999, 32–33, 40; HABLE 2001, 23) represent the earliest period. They appeared in the western part of the territory on the higher terrace level. These features are most probably the remains of the small, short-lived cluster type settlement located here before the establishment of the cemetery. The chances of the survival of these features and the pros-

3. kép: Futó kutyát ábrázoló volutás mécses (Kr. u. 1-2. század fordulója)
 Fig. 3: Oil lamp with volute decoration depicting a running dog (turn of the AD 1st-2nd century)

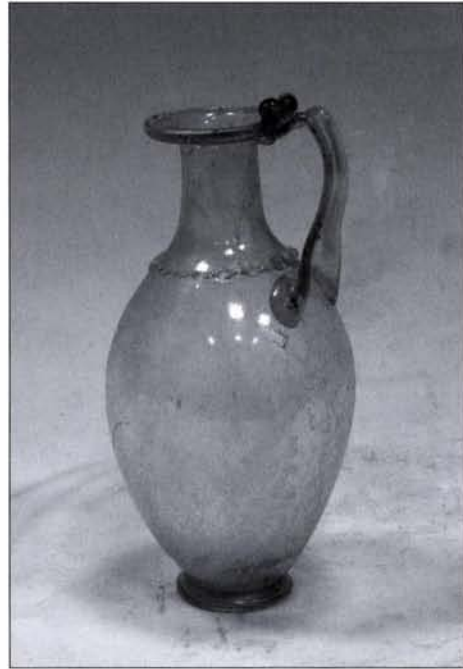
latban lehetett az ásás keleti felében jelentkező – szintén korábban már több helyen regisztrált (BERTIN 1999, 32–33; HABLE 2001, 23) – észak–déli irányú út is. (1. kép 2) Az itt előkerült részen létesített sírok mindegyike jól látható módon szuperpozícióban van azokkal a feltehetően kocsikerek okozta bevágódásokkal, melyek az út első használati periódusában alakulhattak ki. Később – minden bizonnyal már a temető korszaka alatt – kissé keletebbre húzódva apróbb törtköves felülettel funkcionált tovább. Ezt a temetkezések ritkulása is jól mutatja: az aktívan használt útfelületbe már nem ástak sírokat (a jelenség jobban megfigyelhető HABLE 2001, 22 – alaprajz).

A telep megszűnésével párhuzamosan kezdődhetett el a terület használatának temetőkorszaka. Összesen 98 olyan ob-

jects of their interpretation are largely limited by the fact that the upper parts of the slopes along Bécsi Road were exposed to various disturbances in later periods (including burials in the Roman period) and erosion. In these upper areas, only a rather thin (20-25 cm) homogenous cover, containing only a few finds, was left after the mechanical removal of the modern fill. The feature discolorations only appeared in the underlying yellow subsoil (in luckier cases a couple centimetres thick culture-bearing layer could be observed between the graves). Farther to the east, at the same time, the terrain sloped and the thicker Roman layers could more often be documented. These layers between the graves yielded numerous stray finds, obviously denuded from higher areas. Ever larger segments of layers slipped

jektumot tártunk fel, melyek funkciójukat tekintve biztosan temetkezésre szolgáltak. Ebből 83 szórthamvas, 14 pedig csontvázas rítus szerint történt, míg egy esetben csak a koponya eltemetésével számolhatunk. Feltártunk továbbá egy melléklettel ellátott, de csontokat és hamvakat nélkülöző (inkább jelképes, mintsem kirabolt) sírt is. Ezeken kívül természetesen még jó néhány olyan objektumot illetve jelenséget dokumentáltunk, melyek kisebb-nagyobb valószínűséggel kirabolt (üres sír nagyságának megfelelő méretű gödrök) vagy szétrombolt (szórványként felbukkanó emberi csontdarabok, bizonytalan körvonalú hamus, helyenként kalcinált csontokkal kevert foltok) sírokkal hozhatók összefüggésbe.

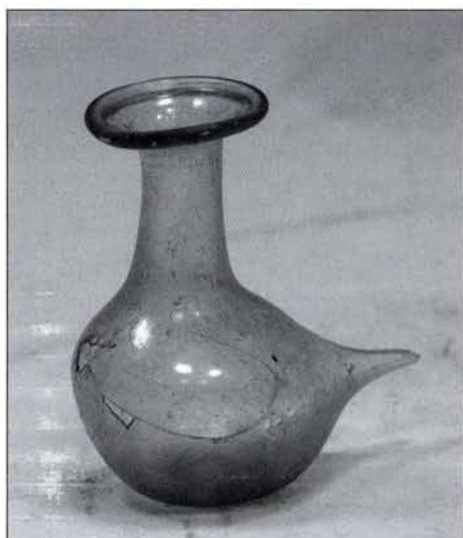
A viszonylagosan nagy sírsűrűséghez képest a *canabae* nyugati temetőjének ezen szakasza kifejezetten szegényesnek mondható. Természetesen számolnunk kell a már egykorú rablásokkal és bolygatásokkal. Egy kifosztott csontvázas sír esetében a rablógödre által vágott hamvasztásos sír, majd ugyanezen gödör felületébe ástott újabb hamvasztásos sír jelenségét is megfigyelhettük. Másik esetben egy Hadrianus-kori sarokakrotérionos, festett, koszorús sírkő (NAGY 1971, 111–113) felső töredékét (2. kép) helyezték a megásott gödör aljára. További, egykori sírkőállításokra utaló nyomokat is találtunk: két esetben objektumhoz nem tartozó, a felállított sztélé elbillenését megakadályozó, szabályos négyzetre faragott támasztó kövek töredékeit találtuk meg. Egy újkori gödörben, amely talán épp az egykori síremlék kibányászására szolgált, nagyméretű sztélé levágott, otthagytott alsó része feküdt. A gödör aljában a sírkő eredeti beásásának alját is megfigyelhettük. A hiányos mellékletű kirabolt, vagy a későbbi korok által bolygatottakon kívül a legtöbb

4. kép: Üvegkorsó (Kr. u. 1-2. század fordulója)
Fig. 4: Glass flagon (turn of the AD 1st-2nd century)

downwards when rainfall was heavy. This may explain the 2-3 m lenticular-shaped formation composed of daub, clay and ash in the eastern part of the area.

Returning to the early period, it seems that the north-south running road, already registered in a number of places (BERTIN 1999, 32–33; HABLE 2001, 23) and which appeared in the eastern part of this excavation was already in use in this period. (Fig. 1. 2) All the graves in this area intersected the wheel ruts from the first period of the road. Later, most probably when the cemetery was already in use, the road was shifted farther to the east and covered with rubble. The same is suggested by the rarer appearance of graves: no further graves were cut into the active road surface (this phenomenon can better be observed in HABLE 2001, 22 – ground plan).

5. kép: Szoptatósedény (Kr. u. 2. század)
Fig. 5: Nursing beaker (AD 2nd century)

sír érintetlennek tűnt. Ezek nagy részében azonban – néhány üvegmelléklettel ellátott hamvasztásos sírt kivéve – csupán az összegyűjtött máglyamaradványokkal visszakerülő kerámiatöredékeket és jó esetben 1-2 darabos egyszerűbb edény- vagy mécesmellékletet találtunk. A még feldolgozás alatt lévő éremanyagból (összesen 25 példányt találtunk) mindössze 20 köthető konkrét sírhoz, az erősen megégett és kopott bronz *as* és *dupondius* veretekből 17 hamvasztásos 3 pedig csontvázás sírből került elő.

A nagy sírsűrűség következményeként, szerencsés módon, meglehetősen sok volt az egymásra ázott temetkezés. Ezek segítségével a temető használatát illetően a következő vázlatos időrendi megállapításokat tehetjük. Az első temetkezések a Kr. u. 1-2. század fordulóján kerülhettek a temetőbe. A csontvázás sírok nagy része (déli, délkeleti illetve nyugati, északnyugati irányba tájoltak) erre az időszakra tehető. Érdekes leletösszetételt mutat az egyik-

As the settlement was abandoned, the territory was taken over by the cemetery. Ninety-eight of the recovered features were certainly burials. Eighty-three of them were cremation burials with scattered ashes and fourteen were inhumation burials. In one case only was the skull buried. In addition, one of the graves contained grave goods although there were neither bones nor ashes in it (it must have been rather a symbolic than a robbed grave). A number of other features and phenomena suggested the presence of large and small pits, most probably robbed (pits of the same size as an empty grave) or destroyed graves (scattered human bone fragments, spots with vague outlines with ashes and sometimes charred bones).

Compared to the relatively high density of graves, this part of the western cemetery of the *canabae* is definitely poor. Naturally, it is likely that there were contemporary grave robberies where graves were robbed and violated. In one robbed inhumation burial, we could observe the robbers' pit as it intersected a cremation burial and another cremation burial that was dug into the surface of this pit. In another case, the upper fragment of a painted tombstone with a wreath as a corner acroter (Fig. 2) from Hadrian's time (NAGY 1971, 111–113) was placed on the bottom of the pit. We found traces of other tombstones as well: in two cases, we found the fragments of stones carved into a regular square shape, used to stop stelae from falling over. These stones, however, were not associated with any of the features. The cut-off fragment of a large stele was left in a modern pit (which was perhaps dug to lift the Antique grave-stone). The bottom of the original pit dug for the stele could be observed on the bot-

ben talált Augustus császár képmásával (*DIVUS AUGUSTUS PATER* körirattal) ellátott, Tiberius (Kr. u. 14–37) alatt vert *as* (Kr. u. 22/23–30 között – BMC 146) és egy legkorábban is csak a Kr. u. 90-es évekre tehető Loeschke X B típusú firmaméceses (IVÁNYI 1935, 19) együttes előkerülése. Egy escesemősírt a *legio II adiutrix lunula* formájú bélyegzőivel ellátott, sátor-tető-szerűen egymásnak döntött tégláival fedték. Természetesen ebben az időszakban már számolnunk kell hamvasztásos sírok jelenlétével is. Ez időtájt kerülhetett sírba a kis egyfülű rátét díszes üvegkorsó (4. kép) is. (BARKÓCZI 1988, 150-es típus) Nagy valószínűséggel ugyanebbe a korai horizontba tartozik annak az erősen bolygatott, körülbelül 6 méter átmérőjű körárok-szerű objektumnak a maradványa, (1. kép 3) melynek betöltésében egy rövid szakaszon köveket is megfigyelhettünk. Az, hogy ez a konstrukció kör alaprajzú sírkert (FACSÁDY 1999, 279; HABLE 2001, 26), vagy egy „Rundgrab”-szerű kialakítás (ZSIDI 2003, 64–65) maradványa-e, sajnos nem megállapítható.

A terület intenzívebb használatával Hadrianus (Kr. u. 117–138) korától számolhatunk. A zömében tapasztott és kiegészített oldalfalú észak–déli és északnyugat–délkeleti hamvasztásos sírok nagy része a 2. század 20-as évei utáni évtizedekben és a Kr. u. 3. században létesülhetett. Az értékelhető leletanyag zöme ezt sugallja. Így például egy Hadrianus 2. consulsága (Kr. u. 118) idejében vert *as* és egy Loeschke I B/C (IVÁNYI 1935, T. IX./9) típusú méceses (3. kép) együttes előkerülése, vagy az illatszerez, (BARKÓCZI 1988, 89-es típus) illetve szoptatóedény (5. kép) (BARKÓCZI 1988, 101-es típus) formák szintén a Kr. u. 2. századra jellemző formákat képviselik. Az egyik út szélébe bele-

tom of the pit. Apart from the robbed or later disturbed graves with damaged grave goods, most of the graves seemed intact. The majority of these graves contained, except for a few cremation burials with a few glass grave-goods, no more than ceramic fragments thrown into the grave with the remains of the pyre. At best, a couple of simpler vessels or lamps were placed in the graves. Although the analysis of the coin material has not yet been completed, (25 items in total) 20 pieces were found associated with graves. Seventeen of the badly burnt and worn bronze *as* and dupondius coins came from cremation burials and 3 from inhumation graves.

Owing to the high grave density, there were luckily fairly many graves dug over each other. These graves led to the following sketchy conclusions concerning the chronology of the cemetery. The first burials took place in the cemetery at the turn of the AD 1st and 2nd centuries. The majority of the inhumation burials (oriented either to the south and southeast or to the west and northwest) can be dated to this period. The common occurrence of an *as* minted in Tiberius' time (AD 14–37) (between AD 22/23–30 – BMC 146) furnished with Emperor August's portrait (and the circumscription *DIVUS AUGUSTUS PATER*) and a Loeschke type X B firm lamp, with a date at earliest from the AD 90's (IVÁNYI 1935, 19) shows a peculiar composition. The grave of a newborn baby was covered with a tent roof made of bricks bearing the lunulate stamps of *legio II adiutrix*. Cremation burials can already certainly be expected in this period. A small one-handed glass jug with an applied ornament (Fig. 4) could have been placed in its grave in this period as well. (BARKÓCZI 1988, type

ásott sírból Antoninus Pius as-a került elő. A Kr. u. 3. századi hamvasztásos sírok jelenlétét egy erősen kopott, de hajviselete alapján a Severus dinasztia egyik női tagját ábrázoló as képviseli, továbbá több olyan olyan temetkezést tártunk fel, melyek hamus visszatöltésébe rheinzaberni kerámia-töredékek keveredtek. Minden bizonytalanság ellenére ekkor építették azt a sírkertet is, melynek maradványa az ásatási terület középső részén került elő. (1. kép 4) Az alapozása alatti omladékrétegből westerndorfi terra sigillata töredékeket találtunk, így építése vélhetően a Kr. u. 3. század 20-as 30-as éveitől zajlott. Ennél is későbbi lehet az a kis kelet–nyugati tájolású kőfülke, melyet a sírkert akkor már visszabontott nyugati falán létesítettek. (1. kép 5)

A temetőt a Kr. u. 4. században is használhatták, az egyik hamvasztásos sírból a Constantinus dinasztia egyik uralkodójának (I. Constans? – Kr. u. 333–350) érme (Ac 4) került elő.

Vámos Péter

Irodalom/References:

BARKÓCZI 1988 – Barkóczy L.: Pannonische Glasfunde in Ungarn. Budapest 1988.

BERTIN 1996 – Bertin P.: Előzetes jelentés a Bp. III. Bécsi út 60. sz. alatti leletmentéséről. (Preliminary report on Excavations at 60 Bécsi Street.) Aqfűz 2 (1996) 40–43.

BERTIN 1999 – Bertin P.: Előzetes jelentés a Bécsi úti temető déli részletének feltárájáról III. (Preliminary report on the excavations in the southern sections of the Bécsi Road cemetery, III.) Aqfűz 5 (1999) 26–36.

150) The remains of a badly disturbed circular ditch-form feature, 6 m in diameter and containing stones over a short stretch, most probably belonged to the same horizon. It cannot, regrettably, be determined if this construction (Fig. 1.3) was a round graveyard (FACSÁDY 1999, 279; HABLE 2001, 26) or a “Rundgrab” type formation. (ZSIDI 2003, 64–65)

From Hadrian’s time, the territory begins to be used more intensively. The majority of the north–south and north–west–southeast oriented graves, mostly with plastered and burnt vertical walls, could have been dug in the decades after the 20’s of the AD 2nd century and in the AD 3rd century. This is what the bulk of the finds imply including: the common appearance of an as minted during Hadrian’s 2nd consul period of (AD 118), and a Loeschke type I B/C lamp (Fig. 3, IVÁNYI 1935, T. IX./9), a fragrance vessel (BARKÓCZI 1988, type 89) and a nursing bottle (Fig. 5) (BARKÓCZI 1988, type 101), also representing shapes characteristic of the AD 2nd century goods. A grave dug into the edge of the road contained Antoninus Pius’ as. The existence of cremation burials in the AD 3rd century is demonstrated by a heavily worn as with the representation of a female member of the Severus dynasty based on the hairstyle. We also unearthed a number of burials where Rheinzabern ceramic fragments were mixed in the ashy fill. The graveyard, the remains of which were uncovered in the central part of the excavation territory, was most probably established in this period. (Fig. 1.4) The debris layer under its foundation yielded Westerndorf Samian ware fragments, so it was probably built after the 20’s–30’s of the AD 3rd century. The small east–west oriented stone niche,

FACSÁDY 1999 – R. Facsády A.: Római sírkertek Budaújlak déli részén. *BudRég* 33 (1999) 279–290.

HABLE 2001 – Hable T. – Márton A.: Újabb sírok az aquincumi katonaváros nyugati temetőjéből. (New graves from the western cemetery of the Aquincum Military Town.) *Aqfűz* 7 (2001) 21–37.

HABLE 2002 – Hable T.: Óbuda-Újlak római kori topográfiájának vázlata. (Die Skizze der römerzeitlichen Topographie von Óbuda-Újlak.) *BudRég* 35/1 (2002) 267–278.

IVÁNYI 1935 – Iványi D.: Die pannonischen Lampen, *Dissertationes Pannonicae* Ser. II No. 2. Budapest 1935.

NAGY 1971 – Nagy T.: Kőfaragás és szobrászat Aquincumban (Taille de pierre et sculpture à Aquincum) *BudRég* 22 (1971) 103–161.

ZSIDI 2003 – Zsidi P.: Die Frage der Hügelgrab- und Wagenbestattungen in Aquincum. *Libelli Archaeologici* Ser. Nov. No. I. *Pannonica Provincialia et Archaeologia*, Budapest 2003, 57–80.

cut into the already pulled down wall of the graveyard, (Fig. 1.5) came from an even later phase.

The cemetery was used in the AD 4th century as well. One of the cremation burials contained the coin (Ae 4) minted during the reign of one of the rulers of the Constantine dynasty (I Constans? – AD 333–350).

Péter Vámos